

Proloog

Het monster grijnst me tegemoet. Zwart en enorm. Zo groot dat het lijkt alsof het de hemel raakt. Dat het me afsluit van wat komen gaat. Dat het me niet gunt over hem, een muur, heen te kijken. En dat is wat ik wil, wat ik moet. Om verder te kunnen. Verder te gaan.

Het is een muur van zware basaltblokken waar niet tegenop te klimmen valt. Heus, ik wil het wel, maar het lukt me niet. Zelfs met een slopershamer is er niet doorheen te komen. Alleen als ik met mijn rug naar de muur sta lukt het me om los te geraken van dat machteloze gevoel dat me nu al maanden, ruim drie jaar na het overlijden van mijn vrouw Greetje in 2018, in zijn greep heeft. Het gevoel niet verder te kunnen, maar wel verder te willen.

Het is een soort van verantwoordingsplicht, van respect, van trouw, maar ook sluimert tussen dit alles door een schuldgevoel: waarom mag ik wel, waarom mocht zij niet. Inderdaad, zoals iedereen al tegen me zei, is het chaotische van de eerste rouwperiode wel voorbij, maar wat blijft, wat steeds groter lijkt te worden, is die muur. Een zwarte nacht, als de dood zelf, die voor me opdoemt en vooralsnog niet van plan lijkt ook maar één stap opzij te zetten.

Hoe moet dit, hoe moet ik verder?

Er is geen reflectie, al het licht ketst af op de duistere wand die tussen mij en de toekomst staat. Is daar wel een zon

achter? Kan ik daar een blauwe hemel zien? Is daar licht?

Ik huiver.

Het monster dwingt me om te draaien en daardoor speur ik opnieuw de weg af die ik heb afgelegd. Zo enorm als hij was toen ik voor het eerst besepte dat er überhaupt een weg was, zo groot is-ie nu weer, maar niet langer verleidelijk en uitdagend. Hij voert langs mijn herinneringen, waaronder zelfs herinneringen waar ik geen weet meer van heb. Het zou me misschien kunnen helpen om de muur omver te krijgen als ik terugga en weer heen ga, dezelfde weg nog eens afleg. Maar alleen al die overweging maakt me moedeloos. Mijn leven opnieuw beleven, daar moet ik nu even niet aan denken.

Vannacht droomde ik dat Greetje in mij was neergedaald. Dat ik door haar ogen naar de wapperende rolgordijnen keek, met haar oren luisterde naar het jagen van de wind. Dat haar glimlach om mijn mond lag. Dat ik uit mezelf in haar was gekropen. Het was geen fijne of nare ervaring, het gebeurde gewoon. Ik verzette me niet.

Alles, alle gedachten, worden abstracter. De tinteling van het leven, de lichtliefde van de kerstdagen, de opwinding van oud en nieuw – alles lijkt vervlakt, ontdaan van de emoties die daarbij horen. Zelfs de muziek van de *Top 2000* krijgt me niet aan het huilen of aan het lachen. Het lijkt wel of alle hoge en lage tonen uit het muzikale decor zijn weggelekt. Het is een grijze brij van muziek geworden. Hoe anders is dat ooit geweest. Wat kon ik me verheugen om Neil Young te horen, Led Zeppelin, Frank Sinatra of Adele, De Dijk, om maar een paar artiesten te noemen. Maar nu stromen ze verder. Ik hoor ze voorbijkomen, maar ze maken nauwelijks iets in me los. Alleen toen ik Frank Boeijen *De verzoening* hoorde zingen ('Heb dit lichaam lief') en Michael Kiwanuka *Cold Little Heart* – ja, toen brak er wat. Maar dat duurde maar even.

Ik leef mijn leven. Ik doe mijn werk. Met liefde, daar niet

van. Ik dank God op mijn blote knieën dat ik dat nog heb.

Ik neem een besluit. Die muur moet om. Hoe, dat weet ik niet, maar ik ga me inspannen om iets moois te maken. Iets wat sterker is dan verdriet. Het enige wat ik kan doen is mijn woorden mobiliseren en proberen om met alle kracht die in me is een geweld te ontketenen dat niet alleen de muur ineens doet storten, maar die ook nog eens in een wolk van zeeschuim laat oplossen, zodat ik door kan. De enige manier waarop dat zou kunnen lukken, is via het maken van een kunstwerk dat geen evenknie kent, dat op zichzelf al een storm is en bovendien de eerste film die ik ooit samen met Greetje zag, waarna we, opgewonden en jong als we waren – vijftien nog maar – de Eindhovense Chicago-bioscoop langs een stalen buitentrapp verlieten, helemaal in de ban van de film, met tranen in onze ogen van alle verdriet en onmacht die we voelden vanwege het verhaal en tegelijkertijd betoverd door de muziek die de rest van ons leven bij ons is gebleven en die heeft geklonken toen Greetje me definitief verliet. Ik besluit mede daarom om over *West Side Story* te schrijven en over de muzikale schepper ervan, Leonard Bernstein. Het zou me een kans kunnen bieden.

Mijn hand beeft, mijn geest zweeft. Ik luister naar de ouverture van *West Side Story*. Ik verbeeld me dat ik langzaam loskom van de grond, dat ik omwikkeld word door de wind en opstijg. Ik voel dat ik lichter word en voorzichtig met mijn lichaam bewegingen maak die ik niet voor mogelijk had gehouden. Alle houterigheid is verdwenen. Soepel en elastisch beweeg ik mee met de lijnen die door de muziek worden uitgezet. Ik recht mijn schouders, ik laat mijn hoofd vallen. Ik voel me opgetild. Vastgehouden. Alsof ik dans met iedereen die me lief is, waarbij ik van het ene armenpaar naar het andere overga, erin verdwijn. Mijn hoofd weer kan oprichten, een twinkeling terugvind die verdwenen leek,

weer in de ogen kan kijken van haar die ik zo heb liefgehad. Dat ik haar naam zachtjes voor me uit laat wolven, dat ik op mijn lippen de hare proeven kan, haar kussen, haar zachtheid. Haar ogen, van donkerbruin fluweel waren ze, zacht en warm. Ik dans totdat ik erbij neerval, maar ik dans niet alleen. Ik lijk te kunnen vliegen. Ik word gedragen door de muziek die met zijn grillige lijnen de luchten vermarmert, een gloed legt achter de wolven, waarvan de randen glanzende suikerkristallen zijn geworden. Ik weet dat dit mijn dromen moeten worden wil ik in staat zijn de muur omver te krijgen.

Langzaam land ik weer op de grond en kijk om me heen in een wereld die me nu vreemd voorkomt. Ik verdwijn in de klanken van het orkest dat verslaafd makende muziek laat horen, dat een lokroep laat opklinken waarmee ik denk, waarmee ik hoop in staat te zijn om weer iets te zien van wat achter de muur schuilgaat. Ik vraag me af hoe het in godsnaam mogelijk is geweest dat één man, één geest, één mens een wereld heeft kunnen scheppen die van zo'n bijzondere schoonheid is, die alle kleuren van de regenboog tevoorschijn tovert. Leonard Bernstein. Wie was hij? Wat wilde hij? Wat heeft hem in staat gesteld *West Side Story* onsterfelijk te maken?

Dat alles wil ik achterhalen, maar ondertussen wil ik ook de muziek horen, dansen, zweven als het moet, en wellicht in poëzie vangen waar ik naar verlang, wat ik met alle macht wil bereiken. Ik hoop dat de muziek me af en toe wil optillen, zodat ik, al is het maar heel even, over die muur heen kan kijken. Dat perspectief heb ik nodig. Een plek vanwaar ik verder kan kijken. Een leven om naar uit te kijken.

I. Overture

Er klinkt muziek (*Kaddish, Symphony nr. 3 en 4* – Yvonne Kenny) die ik niet ken. Ik hoor een lage stem die een gebed laat opstijgen naar de hemel. Aan de woorden hechten de ijle uithalen van een sopraan die me naar een schemergebied lokken. Er zweven grijswitte nevels om me heen. Ze belemmeren me af en toe het zicht. Langzaam worden de contouren zichtbaar van het landschap waarin ik me bevind: bomen die niet meer zijn dan zwarte geraamtes. Ertussendoor zie ik de gedaante van een man die met open armen snel naderbij komt. Natuurlijk herken ik hem. Flamboyant, wapperende grijze haren, een scherp getekend gezicht, lichte ogen, zware wenkbrauwen. Hij drukt me tegen zich aan en geeft me een tongzoen. Ik weet eerlijk gezegd niet of ik dat prettig vind, maar het hoort bij hem. Dat weet ik. Hij heeft een enorme behoefte om zijn medemens alle liefde te geven die in hem is. Mannen vooral, maar ook vrouwen.

‘Dag Leonard Bernstein,’ zeg ik terwijl ik me langzaam losmaak uit zijn omhelzing. ‘Wat ongelooflijk fijn om u te ontmoeten. Ik wil u zoveel vragen, zoveel vertellen, maar in de eerste plaats wil ik u bedanken.’

‘Bedanken? Waarvoor?’

Ik hoor voor het eerst zijn stem. Hij kijkt me belangstellend aan; zijn oude, gebeeldhouwde hoofd gooit hij licht naar achteren, waardoor zijn haren over zijn boord vallen.

‘Voor *West Side Story*, uw meesterwerk.’

‘Je noemt dat een meesterwerk? Doe niet zo raar. Dat is aardig van je, heel aardig, maar dat heb ik zelf nooit zo gezien, hoor. Toen ik op 14 oktober 1990 overleed bereikten me trouwens heel veel berichten dat ze me een uitstekende dirigent hadden gevonden, en een getalenteerde componist, maar dat ik helaas nooit een meesterwerk heb geschreven.’

‘Ja, dat weet ik,’ zeg ik. ‘Maar ik vind dat iedereen die dat beweert of heeft beweerd zich enorm vergist. U hebt zichzelf ook onderschat. Mag ik u uitnodigen naar me te luisteren en zou u me willen aanvullen als ik iets vergeet, of het recht willen zetten als ik het scheef neerzet?’

De oude Leonard Bernstein kijkt me met leeggeleefde ogen aan, ik meen een lichte trilling van zijn handen te zien. ‘Ik luister,’ zegt hij.

‘Ik wil u mee terugnemen naar de oorsprong van *West Side Story*, naar het verhaal van Romeo en Julia van William Shakespeare. Het was het idee van choreograaf Jerome Robbins om er een musical van te maken, weet ik. Toen ik het toneelstuk van Shakespeare herlas, verbaasde ik me erover dat juist dat verhaal nog steeds zo tot de verbeelding spreekt en ook blijkbaar tot jullie verbeelding heeft gesproken. Want, laten we eerlijk zijn: Julia is nog maar net veertien jaar als ze in Verona op een feest van haar gefortuneerde vader, een Capulet, Romeo, ontmoet. Hij is de zoon van een Montague, de gezworen vijanden van de Capulets. Dat die twee zo verliefd op elkaar worden is, als ik het nu zo lees, bijna ongeloofwaardig. Natuurlijk, het kan in een flits gebeuren, maar dat het dan ook meteen tot een huwelijk leidt en tot de verschrikkelijke dood van allebei, en dat in een tijdsbestek van enkele dagen, dat is natuurlijk de dichterlijke vrijheid geweest die Shakespeare heeft genomen. In deze tijd van datingsites, van internet, van koppelbureaus, van de liefde als supermarkt, kost het me moeite me in die liefde te verplaatsen.’

‘Datingsites? Internet? Waar heb je het over? Vermoei me alsjeblieft niet met moderniteiten; ik vind het al moeilijk genoeg om mijn eigen leven te overzien en in perspectief te houden. Het is al een onbegrijpelijk godswonder dat we in deze dimensie tussen leven en dood met elkaar kunnen praten, elkaar kunnen ontmoeten. Vraag me niet hoe ik in jouw

buurt heb kunnen komen, dan vraag ik jou niet hoe het jou is gelukt, hoe je de overtocht naar gene zijde, zoals het hier heet, hebt gemaakt.’

‘Ik beloof het, meneer Bernstein. Althans, ik zal mijn uiterste best doen om dat vol te houden. Fluit me maar terug als ik doorschiet. Terug naar mijn vraag: is het verhaal van Romeo en Julia wel zo geloofwaardig?’

‘Daar gaat het helemaal niet om. Als je het verhaal nuchter bekijkt, blijft er inderdaad weinig van over. Maar Shakespeare vertelt ons iets heel anders, en juist dát werd de basis van *West Side Story*. Die onbeschrijflijke haat tussen twee families, die niet eens meer weten waarom ze elkaar zo haten, daar gaat het om. Die onberedeneerbare vijandschap die tot zoveel doden leidt. Juist dat gegeven heb ik, en met mij Jerome Robbins, toneelschrijver Arthur Laurents en tekstdichter Stephen Sondheim, naar mijn eigen tijd willen tillen. Ik vrees dat het een onuitroeibaar kwaad is. Mensen die te weinig van elkaar weten, zich te weinig in elkaar verdiepen, die niets willen weten van andere culturen, van andere gebruiken, van andere normen en waarden, die niet openstaan voor elkaar, die mensen zullen elkaar blijven bestrijden. Dat was vroeger al zo, dat is nog steeds zo. Ik ben zelf Joods, jij toch ook? Ik weet wat er gebeurd is in de Tweede Wereldoorlog. Ons volk is uitgemoord, alleen maar omdat het Joods is. Omdat blinde haat, vooroordelen, roddels en achterklap het wonnen van de liefde en het gezonde verstand. Daarom kan het verhaal van *West Side Story* niet vaak genoeg verteld worden. Daarom hebben wij het verteld, daarom vind ik het belangrijk dat het verteld blijft worden. Daarom ben ik hier: om met je te praten, om je uit te leggen hoe belangrijk dit voor mij is, en niet alleen voor mij, maar voor alle kinderen en voor de kinderen die nog geboren moeten worden, die ouders hebben of zullen krijgen die van ze houden. Het enige

wat moet, wat goed is, is dat de liefde wordt doorgegeven. Dat onberedeneerbare haat geen kans meer krijgt. Dat is wat ik beoogd heb, dat is wat ik vanuit mijn diepste wezen heb willen vertellen. Frits, we bevinden ons hier in het grensgebied tussen leven en dood. Dit is de plaats waar deze geschiedenis verteld moet worden, maar dit is ook het gebied waarop een nieuwe toekomst gebouwd kan worden. *West Side Story* is van alle tijden.’

Op het toneel gaat het licht aan.

Ik doe een stap naar voren.

Openingsvers in de ouverture, gericht aan Bernstein

Welkom Leonard Bernstein

U bent mijn hooggeëerd publiek

Ik vertel u Mijn West Side Story

Die uit de dood tot leven kwam

Dankzij, dankzij uw muziek!

Als mijn laatste woorden zijn weggestorven dooft het licht.

Het enige wat nog zichtbaar is, is Bernstein, tegen een achtergrond van vloeibare duisternis.

‘Wat is dat nu?’ Hij reageert geëmotioneerd op mijn gesproken woorden. ‘Dat is mijn muziek. Heb jij die tekst geschreven? Bij mijn muziek? Is het werkelijk? Jij durft!’

‘Dat is wat ik wil proberen, meneer Bernstein: voor u optreden, zingen, voor u dansen, soms in mijn eentje, maar ook met anderen, met een eenendertigkoppig orkest. Ik wil *West Side Story* laten herleven, maar dan zo dat het van alle tijden blijft. Ik wil er namelijk heel graag een persoonlijke dimensie aan toevoegen.’

‘Een persoonlijke dimensie?’

‘Ziet u die muur daar?’

‘Waar heb je het over?’ Bernstein kijkt me niet-begrijpend aan.

‘Ach, laat maar, dat hoeft ook niet, dat is mijn probleem. Dat los ik later wel op. Laten we teruggaan naar *West Side Story*. Ik wil zo graag elke plooi van het verhaal, elke noot, onder een vergrootglas leggen. Kunt u mij inwijden in de geheimen van *West Side Story*, van de muziek die u ervoor hebt geschreven? Tussendoor zal ik dan voor u zingen en dansen. Is dat een goed idee?’

Ik kijk Bernstein aan. Aan de blik in zijn ogen valt niets af te lezen.

‘Als je dan maar ophoudt me u te noemen of meneer Bernstein. Dat schept zo’n afstand.’

‘Hoe moet ik u dan aanspreken? Wat wilt u?’

‘Zeg maar Leonard; ik snap dat je Lenny, de naam die mijn vrouw Felicia gebruikte, wat te familiair vindt. Maar met Leonard kan ik leven. Tenminste, als dát toch eens zou kunnen.’

Ik zie een zweem van een glimlach die op het oude verweerde gelaat van Bernstein op doorbreken staat. Alsof de dood even van hem af wil glijden.

‘Kom maar op met jouw *West Side Story*, als je maar wel beseft dat dat voor mij heel confronterend is. Ben je je daarvan bewust? De betekenis van *West Side Story* is voor mij groot. Zo’n herbeleving zal me terugvoeren naar een tijd waarin ik zo intens van het leven genoot dat het besef dat dat allemaal definitief voorbij is nog pijnlijker zal zijn. Ik zal het rustig over me heen laten komen, dat zal ik proberen, maar ik hoop wel dat je rekening houdt met mijn gevoelens. En ook dat ik me er af en toe mee zal bemoeien. Dat zit natuurlijk in mijn aard. Als je mijn levensverhaal hebt gelezen, dan weet je dat.’

‘Maar ik wil beslist niet alleen aan het woord zijn, meneer Bernstein – eh... Leonard. Ik wil graag begrijpen hoe *West Side Story* kon ontstaan, niet alleen in tekst, als drama, maar ook als muzikale entiteit. Wat ik vooral wil weten is waarom u, eh... je het zelf geen meesterwerk vindt, waarom critici diezelfde mening waren toegedaan. Daar begrijp ik helemaal niets van. Voor mij is het een meesterwerk. Een theaterstuk van ongekende, vooral muzikale schoonheid.’

‘Maar het is geen meesterwerk, Frits. Als je iets meer benul zou hebben van klassieke muziek, van de geschiedenis ervan, als je je minder had gericht op de popmuziek – jaja, ik heb me ook over jou ingelezen –, dan had je dat misschien begrepen. Je had mijn boek *The Joy of Music* moeten lezen!’

‘Maar dat héb ik gelezen, Leonard. Elke zin heb ik gespeld. Ik heb zelfs geprobeerd dat wat ik niet kon begrijpen – ik kan geen noten lezen – toch te doorgronden. Je toelichting op Bach, je bewondering voor zijn muziek, je passie voor de *Matthäus Passion*, je uitleg over jazz en natuurlijk het hoofdstuk over de geschiedenis van de *musical comedy*, waarvan je stelt dat juist die, ontstaan uit de revue, de operette en het variété, een heel eigen Amerikaans karakter heeft gekregen. Ik heb in je werk bevlogenheid geproefd, enthousiasme, en ik heb bovendien ontdekt dat je op geen enkele muziekvorm neerkijkt. Je houdt ook van popmuziek, las ik. Van mijn popmuziek. In het boek dat je dochter Jamie heeft geschreven na je overlijden vertelt ze over de ontmoeting met The Beatles in de *Ed Sullivan Show*, met Michael Jackson, met Quincy Jones... Je had toch geen hekel aan popmuziek?’

‘Nee, dat klopt allemaal, maar dat is niet het eerste wat bij me opkomt als we het over muziek hebben. Muziek is voor mij toch in de eerste plaats klassieke muziek. Dat wat Beethoven heeft geschreven, het beste ooit, en niet te vergeten het werk van Gustav Mahler.’

‘Jawel, dat weet ik van jou. Maar *West Side Story*... Neem me niet kwalijk, Leonard, daar zit alles tegelijk in: pop, jazz, Latijns-Amerikaans en klassiek. Je hebt iets nieuws uitgevonden, iets waarin alle stromingen samenkomen. Je bent de uitvinder van de *Bernsteindelta*. Je muziek kent geen grenzen, die trekt zich daar niets van aan. In jouw muziek komt alles samen.’

Bernstein lijkt me nauwelijks te horen.

‘Wat ik wilde schrijven,’ zegt hij, ‘waar ik met heel mijn hart naar verlangde, dat was een Amerikaanse opera waar niet alleen de tijdgeest, maar ook onze volksaard, onze politieke ontwikkeling, ons godvergeten egoïsme, onze zelfvoldaanheid, onze afgewende blik van de armoede, van het onrecht, van racisme, van zoveel wat niet deugt, in zouden terugkomen. Zoiets had ik nog nooit gemaakt, maar wilde ik altijd al maken. Dat had mijn meesterwerk moeten worden. Ik had met mijn meesterwerk, binnen een raamwerk van compositorische volmaaktheid, de wereld een spiegel willen voorhouden. Ik wilde verandering afdwingen. Mijn composities zouden de wereld hebben moeten verbeteren. Pas als dat was gelukt, zou ik een meesterwerk hebben geschreven.’

‘Maar beste Leonard, heb je niet gehoord wat ik je net probeerde uit te leggen? Het is je wél gelukt. Het is dan wel geen opera geworden, maar wel een muziekstuk met operachtige elementen, met allerlei muzikale vormen. Het is een vorm die je zelf hebt uitgevonden. Het is toch aan mij, aan ons, om daar een oordeel over te hebben? Dat wat na zoveel jaren nog steeds beluisterd wordt, gespeeld wordt, waar Steven Spielberg, de beste regisseur van de wereld, nu een nieuwe film van heeft gemaakt. Zo herkent elke generatie steeds opnieuw het kunstzinnige, de vernieuwing en vooral ook de mens zelf. In al zijn zwakheid, goedheid, haat en liefde. Herinner je je nog wat je schreef over Bach?’